

- xii 6622 - 1941. dec. 18. - teleles - egyhangú;
 6786 - 1942. jún. 5. - vegyes - szöveges;
 6.914 - " okt. 1. - történelmi - nylt.

Pragfalu, abony-Torna m.; 1948. xii. 25. ref.

Elfyadon vtbb.

D. 942 x 23.

Yhtchab

jagi: "mile"

Analózi átiat: 126. / 1942-43.

Rep: 1942. x.

A BUDAPESTI M. KÖZ. TUD. EGYETEM YOG. ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNA

JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR.

75.

1942/1943. évi.

Dátum: 1942 évi september hó 19. n.

Előirat:

dr. metellő utóirat:

Pórcsálata kiadatik:

Dr. László Tóth

" Bácsi Géza

professzor munkái.

Délrecse 1942. sept. 20-án.

[Faint handwritten text]

[Faint handwritten text]

[Faint handwritten text]

[Handwritten signature]
e. i. délnán

[Handwritten signature]

Doctori értekezés.

ÉRTÉKPAPIR A KERESKEDELMI JOGBAN.

I r t a :

Demjén István
jogszigorló.

Debrecen 1942.

A 2402

V á z l a t :

- I. Bevezetés. Az értékpapir fogalma.
- II. Az értékpapir fajai.
- III. Az értékpapirban foglalt jogositvány.
- IV. Az értékpapir-forgalom jelentősége.

Felhasznált forrásmunkák:

1. Corpus Iuris Hungarici.
2. Az 5678/1887. és 178/1895 számú kuriai döntvények.
3. Bozóky Géza dr.: Magyar kereskedelmi jog.
4. Cosack: Lehrbuch des Handelsrechts.
5. Kuncz Ödön dr.: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata.
6. Nagy Ferenc: A váltójog kézikönyve.

I.

Bevezetés. Az értékpapír fogalma.

Gazdasági és kereskedelmi életünk számos, egészen primitív vonatkozásában már a legkezdetlegesebb időkben is át volt szöve a hitelezés gondolatával. Az a jelenség ugyanis, hogy valaki valamilyen szolgáltatást úgy tudott magáévá tenni, hogy a szemben álló fél nem kívánta az azonnali teljesítést, nem kívánta azt, hogy nyomban az ügylet létrejövetelével az őt kétséggel kívül jogosan megillető ellenszolgáltatást megkapja, már a legősibb és legcsökevényesebb formájában is arra mutatott, hogy hitel nélkül a gazdasági élet, az emberek egymásközti gazdasági kapcsolata elképzelhetetlen és hogy hitel már ott is volt, ahol annak tudatos átélése még talán végbe sem ment.

Ha pedig a hitel a gazdasági élet leg-
ősibb formájánál is jelentkezett és ugyszólván nélkü-
lözhetetlen jelleget öltött, mennyivel inkább azzá
vált és válik naponként egyre fokozódóbb mértékben
a modern kereskedelmi élet szédületes arányokat öl-
tő, hatalmas vagyoni és pénzügyi érdekeltségeket ma-
gában foglaló világában. Nincs olyan megnyilvánulása
mai gazdasági életünknek, amely valamilyen kapcsolat-
ban ne állana a hitel gondolatával, a hitel intézmé-
nyével. Egyéni és társas vállalkozások, magánügyletek
és állami gazdasági tevékenység egyaránt elengedhe-
tetlenül megkövetelik, hogy ügyleteik lebonyolításá-
nál ugy egyik, mint másik fél részéről a hitel bázis-
sán álljanak. Nem beszélve arról, hogy milyen óriá-
si és sok esetben csaknem elhárithatatlan nehézség-
gel és veszéllyel járna, ha a hitelt kereskedelmi
életünkben kikapcsolnánk és arra lennénk kényszerít-
ve, hogy azonnal és pedig abban az értékben és érték-
mérőben fizessünk, amely az egyébként rendelkezésünk

re álló hitel mögött van. Ha nem volna tehát egy alig pár négyzetcentiméternyi, a legtöbbször csak egy aláírást igénylő papírdarab, amely a fennálló követelést igazolja és biztosítja, ugy egész kereskedelmi és gazdasági világunk messze századokkal visszamaradva teljesen elsorvadt állapotban sinylődne.

Hogy tehát a hitel ilyen óriásivá nőtt jelentőséggel rendelkezessék kereskedelmi életünkben, ahhoz feltétlen szükség volt olyan megjelenési formára, amely a hitelt mint elvet és mint eszményt a gyakorlatban látható alakban példázza. Így alakultak ki az idők folyamán az értékpapírok, formájukban egyre leegyszerűsödve.

Az értékpapír fogalmát a vonatkozó törvényi rendelkezések nem nyújtják. Hogy mégis némi fogalmunk legyen az értékpapír kellékeit illetően, utalnunk kell itt elsősorban is arra, hogy az értékpapír, mint ilyen, természetszerűleg okirati formát kell, hogy öltjön.

Miért szükséges az értékpapírnál az okirati forma? Nyilvánvalóan azért, hogy: "benne egy jogviszonyra vonatkozó gondolatnyilvánítás irásjegyekkel akként legyen kifejezve, hogy pusztán szövegéből is kitűnjék a jogviszonyra vonatkozó akaratkijelentés." /:Kuncz: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata. II.kötet 44.l.:/

Az értékpapír mint okirat tehát egy jogviszonyra utal, még pedig egy olyan jogviszonyra, amely bizonyos akaratot rejt maga mögött.

Tovább menve ezen az uton eljutunk annak meglátásához is, hogy az értékpapír rendelkező okirat, mert bizonyos jog megállapítását kívánja kifejezésre juttatni. De mint rendelkező okirat is olyan, hogy a papír birtoka egyben azt is jelenti, hogy a birtokos számára nyílik egyedül lehetőség a papírban foglalt jog érvényesítésére. Az értékpapír ugyanis arra hivatott, hogy annak birtokosa a papír kiadása ellenében jogokat nyerjen, jogokat gyakorol-

jon, ellenszolgáltatást kapjon.

Ez utóbbi megállapításunk tulajdonképpen visszatérés oda, ahonnan kiindultunk volt. Azt mondtuk ugyanis az előzők során, hogy az értékpapirnak éppen ott van meg a jelentősége, hogy a gazdasági élet feltétlen hitelszükségletét olyképpen tudja kielégíteni, hogy bizonyos jog, bizonyos jövőbeni szolgáltatást egyszerű szövegével a valóságos érték helyett dokumentál.

Az értékpapir tehát ezzel a tulajdonságával vitathatatlanul betölti azt a szerepet, amelynek szolgálatában az élet gazdasági vonatkozásai megteremtették.

- + - + - + - + - + -

II.

Az értékpapír fajtái.

Mint előzőleg már leszögeztük, a gazdasági élet egész mai felépítése önmagából kiindulva igényli, hogy értékpapírok álljanak rendelkezésre. Ez a nagy szükségyszerűség természetesen azt eredményezte, hogy a gazdasági és kereskedelmi élet az értékpapíroknak számos válfaját hozta napvilágra és illesztette be a mindennapi forgalomba.

A kereskedelmi jogi adottságok és az életformálta módozatok során végig pillantva elsősorban is foglalkoznunk kell az ugynevezett "bemutatóra szóló papírral".

Bemutatóra szóló értékpapírnak azt az értékpapírt nevezzük, amelynél a papír puszta birtoka, - tekintet nélkül arra, hogy a birtokosi minő-

ség jogos-e vagy jogtalan, - a papirban foglalt jogositványok gyakorlására a birtokost feljogosítja. Ez másként annyit jelent, hogy minden olyan értékpapírt, amelynek birtokosa azzal a ténnyel, hogy a papírt felmutatja, a fennálló szabályok szerint jogosan igényelheti a papir tartalmának megfelelő szolgáltatást, - bemutatóra szóló értékpapirnak tekintünk.

A bemutatóra szóló értékpapirnak melyek a közelebbi tulajdonságai és joghatásai? Elsősorban - eltekintve a fent már mondottaktól - a papir birtoka eredményezi, hogy a papir tartalmának megfelelően kötelezett személy jogérvényesen teljesíthet annak, aki a papírt előtte felmutatja. De áll ez a joghatás harmadik személyekkel szemben is, vagyis senki sem hivatkozhatik arra, hogy az adós a teljesítést vele szemben is eszközölje azért, mert a papir bemutatója nem volt legitimálva a szolgáltatás elfogadására.

A bemutatóra szóló papir tekintettel

éppen sajátos természetében rejlő tulajdonságaira, a legközkedveltebb papírfajták egyike a kereskedelmi, üzleti és általában a gazdasági életben. Talán éppen ez a közkedveltség magyarázza, hogy a bemutatóra szóló papírnak idők folyamán számos válfaja alakult ki s lett egyre inkább összeforrottá a kereskedelmi és üzleti életmenettel.

Ilyen bemutatóra szóló papirok az állami, községi, vagy más közhatósági kölcsönkötvények, a záloglevelek, nyereménykötvények, kamatszelvevények és osztalékszelvevények, sorsjegyek, bankjegyek és még sok más, hasonló feladatot és szerepkört betöltő értékpapír.

Közelebbről vizsgálva már most a kérdést, hogy a bemutatóra szóló papiroknak milyen alaki és tartalmi kellékekkel kell rendelkezniök, látnunk kell elsősorban is azt, hogy a bemutatóra szóló papír alaki kellékei tekintetében ugyszólván semmi megkötöttség, semmi szabály nincsen. Ezt az állításun-

kat egyébként igazolni látszik már az a változatos felsorolás is, amelyet fentebb vázlatosan közöltünk, hiszen az ott feltüntetett papírfajták egymástól teljesen különböző alakban és tartalommal jönnek létre.

Szabályként mindössze annyit kell elfogadnunk, hogy a bemutatóra szóló papirnak írásbeli alakban kell megjelennie és annak, hogy az értékpapir bemutatóra szól, magából a papirból ki kell tünnie.

Az írásbeliség mint követelmény természetesen a legváltozatosabb lehet. Így kézzel írott, nyomtatott, rajzolt stb. formák mind alkalmasak a bemutatóra szóló papir érvényességéhez. A kiállítónak, vagyis az adósnak mindössze az a kötelezettsége áll fenn, hogy a papírt aláírásával ellássa. Ez utóbbi szabály azonban a gyakorlatban aztán oda módosul, hogy a legtöbb bemutatóra szóló papir aláírást nem tartalmaz, csupán annak a kétségbevonhatatlan kitüntetését, hogy az értékpapírt

ki állította ki, illetve, hogy ki van azon adósként feltüntetve.

Azt mondtuk fentebb, hogy a bemutatóra szóló papírnál magából a szövegből ki kell tűnnie a papír ez utóbbi tulajdonságának. Ezt a bemutatóra szóló papírnál kétféle formában lehet elérni. Egyrészt úgy, hogy a bemutatóra szóló papír maga a szövegében utalást ad arra nézve, hogy a papír bemutatójának az adós a papírban foglalt szolgáltatást teljesíteni fogja, vagy pedig - s ezt már a mindennapi élet alakította így ki - a papír semmiféle utalást nem tartalmaz a tekintetben, hanem a közfelfogás szerint a papír jellege bemutatóra szóló.

A bemutatást a szövegben tanúsító bemutatóra szóló papiroknál e szövegrészt bemutatási záradék néven ismeri a kereskedelmi jog. A bemutatási záradék lehet tiszta és lehet vagylagos bemutatási záradék. Az előbbi azt jelenti, hogy a papír bemutatója a hitelező teljes jogaiba lép az adóssal

szemben. Viszont a vagylagos bemutatási záradéknál a papir egy meghatározott személy is megjelöl s e mellett azonban azt is igéri, hogy a papir bemutatójának is teljesíteni fog az adós. /: A Kuria számos vonatkozó határozata ad alapot ennek a helyzetnek. Így az 5678/1887 és a 178/1895 sz.határozat.:/.

Amennyire nincsen kötöttség a bemutatóra szóló papir alakjára és tartalmára vonatkozóan, úgy elvileg annak sincs semmi akadálya, hogy a bemutatóra szóló papirt bárki is kiállítsa. Ez a szabály azonban csak - mint mondtuk - elvileg áll fön. Vannak ugyanis olyan bemutatóra szóló papirok, amelyek csak bizonyos meghatározott személyiségek által állithatók ki. Így például a bankjegyek kiadására vonatkozólag törvényes intézkedések írják elő, hogy meghatározott ideig csak a Magyar Nemzeti Bank adhat ki államunkban bankjegyeket. /: 1924:V.tc.:/ De vannak emellett olyan záloglevelek, bizonyos kötvények stb. amelyek kiállítása és kibocsátása szintén csak

egyres erre jogosított intézetek, vagy intézmények számára lehetséges./: 1896:V.t.c. vagy az 1897:XXXII. tc.:/

A papirok között olyan nagy elterjedtségnek örvendő bemutatóra szóló papir minden közkedveltsége ellenére is nagy veszélyt hordoz magában. Nevezetesen azt, hogy tekintettel arra a tulajdonságára, miszerint a papir birtoka a legitimációhoz teljesen elegendő, a bemutatóra szóló papir olyanok részére is jogokat biztosítani alkalmas, akik nem hogy nem jogosultak, de a papir birtoka náluk egyenesen jogtalan eljárás eredménye. Így ha például valamely bemutatóra szóló papirt ellopnak, a tolvaj, tehát illetéktelen és jogosulatlan személy a papir birtokában az abban foglalt jogok gyakorlását a maga számára teljességgel igényelheti. Elvként áll tehát itt az a kereskedelmi jogi szabály, hogy a bemutatóra szóló papirt a kiállító személy minden esetben a saját veszélyére

állítja ki, azaz számolnia kell azzal, hogy a papir kiállításával megszűnik az a biztonság, amely egyébként a kereskedelmi és üzleti életben olyan irányban kívánatos, hogy csak az szerezhessen jogokat, aki egyben kötelezettséget is vállalt, illetőleg teljesített.

Ebből a veszélyességből következik aztán a bemutatóra szóló papirnak az a sajátos tulajdonsága is, hogy a tulajdonjogi jogosultság és a tulajdonjog érvényesítésének lehetősége itt ketté válik. Vagyis a papirban foglalt jog megszerzéséhez szükséges az, hogy valaki a papir tulajdonát is megszerezze. De ha már érvényesíteni kívánja a papirban foglalt jogot, akkor elegendő csupán a puszta papir felmutatása, mert senki sem tartozik igazolni a bemutatóra szóló papirnál azt a körülményt, hogy miként jutott ahhoz.

További jellegzetessége a bemutatóra szóló papirnak, hogy átruházása esetén az új hitelező a papirban foglalt jogositványt a papir

tartalma szerint szerzi meg. Ennek az a különös következménye, hogy a papir bemutatójával szemben az adós csupán a papir tartalmának hiányosságára hivatkozhatik, vagyis kifogásait egyedül az érték-papir esetleg meg nem felelő tartalmára alapíthatja. Nem lehet tehát az adósnak azt vizsgálni, hogy a bemutató személy legitim úton jutott-e a papirhoz, hanem egyedül a papir tartalmának szorgos vizsgálata révén nyílik számára lehetőség a bemutató hitelezővel szembeni esetleges fellépésre.

Végül a bemutatóra szóló papirnál, amennyiben a teljesítés helye külön nincsen meghatározva, a bemutató személy bárhol követelheti az adóssal szemben a teljesítést. Ami pedig a bemutatás határidejét illeti, itt vagy maga a papir nyilatkozik a határidő tekintetében, vagy pedig a tételes jog szabályai az irányadók.

Másik jelentékeny és ugyancsak igen elterjedt értékpapir fajta az úgynevezett forgatha-

tó papir. Ennek a forgatható papirnak - mint a neve is mutatja - a lényege semmi egyéb, hogy a papir, ha a benne foglalt jogokat és kötelezettségi ígéretet bárki is gyakorlatilag alkalmazni akarja, szükségképpen kell, hogy egyik személyről a másokra forgatott legyen s az érvényesítő személy visszamenőleg megszakitás nélkül tudja visszavezetni jogosultságát a papir kiállítójáig.

Ennélfogva a forgatható papir leglényegesebb kelléke az ugynevezett forgatmány. A forgatmány pedig tulajdonképpen nem más, mint bizonyos személyek aláírásának összefüggő láncolata, vagyis az a jelenség, amely dokumentálja, hogy a papir egyik személyről a másokra áthárított, egyik személy a papirt a másokra - a benne foglalt összes jogokkal és kötelezettségekkel együtt - átruházta. Az átruházás ugyanis azt fejezi ki, hogy a papirt az eddigi tulajdonos egy más személynek adta át, ennélfogva a másik személy most már egyedül jogosult arra, hogy a papirban foglalt jogosítványt

az adóssal szemben érvényesítse. Itt van tehát az az igen jelentős különbség, amely a forgatható papírt a bemutatóra szóló papirtól elválasztja. Mert míg a bemutatóra szóló papírnál, bárki, aki a papír pusztá birtokában volt, teljes joggal érvényesíthette a papírban foglalt követelést, addig a forgatható papírnál az értékpapír egyszerű birtoka még nem alkalmas arra, hogy a papírt felmutató személy a hitelező jogkörébe lépjen, mert ehhez elkerülhetetlenül szükséges az is, hogy a papír maga megnevezze a hitelezőt; vagyis hogy a papír bemutatója azonos személy legyen azzal, akit a papír hitelezőnek tüntet fel.

Hogy azonban a biztonságot, vagyis azt, hogy a papírt felmutató és a papír szerint is igazolt személyt a papír tartalmazta követelés valóban megilleti-e, a forgatható papír mennyiben fokozza és mennyiben mozdítja elő, annak állítása már kisebb problémát okoz. Tekintettel ugyanis arra, hogy

a papir legitimál minden olyan személyt, aki utolsó hitelezőként a papiron fel van tüntetve, mi sem lehet könnyebb annál, mint a legutóbbi hitelező után a papir felmutatójának nevét odairni s ime a láncolat teljessé válik; a papiron szereplő név a felmutató nevével azonos s ekként az a jogosítványnak a birtokába léphet, noha valójában arra semmiféle tartalmi jogcíme nincsen. A forgatható papir tehát azt a bizonytalanságot, amelyet éppen e téren a bemutatóra szóló papirnál észlelhettünk, legkevésbé sem szünteti meg.

A forgatható papir éppen olyan alkiságokra építi a hitelező jogosultságát, mint a bemutatóra szóló papir, legfeljebb az adósnak itt módja van arra, hogy a forgatmányon, mint láncolaton végig mehve kiderítthesse azt, hogy a papiron szereplő legutolsó hitelező vajjon valóban jogosult-e a papir tartalma szerinti jog gyakorlására. Ezt azonban csak utólag és csak akkor teheti, ha már a fel-

lépő hitelezőt kielégítette, mert annak vizsgálatára az adósnak egyáltalán nincs joga, hogy a papír jogosan került-e a felmutató és egyben a forgatmányi láncolat szerint legitimált egyén tulajdonába, azaz e vizsgálatot semmi esetre sem tűzheti ki a papirban foglalt kötelezettség teljesítésének feltételéül. Ha vizsgálja ezt a körülményt, ugy csakis utólag és csakis akkor teheti, ha már a hitelező kielégítést nyert.

A forgatható papirok éppennyugy, mint a bemutatóra szóló papirok számos változatban ismeretesek.

Eltérésként jelentkezik azonban e két papírfajta között az, hogy míg a bemutatóra szóló papirok válfajai a legkorlátlanabb mértékben tevéyszhetnek és virulhatnak a kereskedelmi élet berkeiben, addig a forgatható papirok válfajai csak egy meghatározott keret között mozoghatnak. A forgatható papirok fajait ugyanis tételes törvényi rendelkezések szabják meg.

A vonatkozó törvényi rendelkezések értelmében a forgatható papiroknak a következő fajtaít ismerjük: váltó, csekk, kereskedelmi utalvány, kötelezőjegy, névre szóló részvény, közraktárijegy, rakjegy, tengeri hajóselismervény, biztosítási kötvény, hajókölcsonlevél. E taxatív felsorolásnak két jellemző sajátossága van. Egyrészt ugyanis e felsorolás a leghatározottabb mértékben leszögezi azt, hogy melyek a forgatható papirok. Másrészt viszont e felsorolás csak a tekintetben döntő, hogy a forgatható papirok zárt számot és zárt fajtaféleséget alkotnak. Annak tehát, hogy e papirok közül egyik-másik minden forgatható jellege ellenére is bemutatóra kiállítható legyen, semmi akadálya nincsen. Ennek megfelelően tehát ismerünk olyan forgatható papirokat, amelyek egyes esetekben bemutatóra szóló papiroknak tekintendők. Hogy mi adja meg tehát egyik vagy másik jellegét, annak eldöntése az eddig elmondottak alapján egyáltalában nem okoz nehézséget. Mert az, hogy va-

lamely papir forgatható-e vagy nem, rendszerint - a kivételekről alább lesz szó - magából a papirból könnyen megállapítható. A forgatható papirok ugyanis - szabály szerint - tartalmazzák minden esetben az ugynevezett rendeleti, helyesebben a pozitív rendeleti záradékot. Amely papirok pedig ezt nem tartalmazzák, azok bemutatóra szóló, vagy hévre szóló értékpapirok, kivéve természetesen azokat a papirokat, amelyek ipso iure forgatható papirok s amelyek abban az esetben is forgathatóknak tekintendők, ha a pozitív rendelkezési záradékot nem is tartalmazzák. Sőt e papirok csak abban az esetben válnak bemutatóra szóló papirokká, ha ugynevezett negatív rendelkezési záradék e minőségüket külön kiemeli és hangsúlyozza. Ilyen papirok: a váltó, közraktári-jegy és a névreszóló részvény.

Felmerül mostmár a kérdés, hogy ha a törvények - kereskedelmi, váltó és csekk törvény - a forgatható papirokat ilyen taxatív felsorolásban

részesítik, vajjon lehetséges-e ezeken kívül is még forgatható papirokat létesíteni?

Tekintettel éppen a törvényi szabályozottságra e kérdésre csupán nemleges feleletet adhatunk. A mindennapi életben tehát újabb forgatható papirok nem létesíthetők s ha mégis bárki ennek ellenére egy ilyen értékpapirt forgatmánnyal lát el, amely azonban egyébként és természetét tekintve forgathatónak nem minősülne, a papir nem nyeri el a forgatható értékpapir jellegét s az ilyen papiron szereplő forgatmány legfeljebb mint engedmény jöhet számításba, persze itt is azzal a feltétellel, hogy a forgatmány az engedmény feltételeinek vajjon megfelel-e. /: Nagy Ferenc: A magyar váltójog kézikönyve. 56.1.:/.

A forgatható papir jogviszonyának vizsgálatánál foglalkoznunk kell még a forgatható papírnál jelentkező felelőség kérdésével is. E papir fajtának meg van ugyanis az a rendkívül érdekes és egyben értékes tulajdonsága is, hogy a forgatmány

nem csupán annak igazolására jó, hogy a mindenkori tulajdonosnál, illetőleg birtokosnál milyen előzetes láncolat alapján van a papír, hanem egyben a papír értékességét is növeli, ha a forgatható papíron több a forgatók száma. A hátrább álló forgatók annál biztosabb és kényelmesebb helyzetben vannak, hogy követelésüket megkapják, mert a forgatmányban előzőleg feltüntetett személyek mind felelősek a papírban foglalt szolgáltatás teljesítéséért.

Ezen tulajdonsága miatt a hiteléletben az értékpapírok közül leggyakrabban a forgatható papírokkal találkozunk, közöttük pedig különösképpen a váltóval.

Az értékpapír fajták harmadik nagy csoportját az ugynevezett névre szóló, vagy rekta papírok alkotják. Mik ezek a névre szóló vagy rekta-papírok?

Láttuk, hogy a bemutatóra szóló papírnál az értékpapír bemutatója minden további nél-

kül jogositottnak tekintetik arra, hogy a papirban foglalt jogositványt gyakorolhassa. Ugyanilyen volt a helyzet a forgatható papirnál, természetesen azzal a különbséggel, hogy itt a forgatmányi láncolatnak a felmutató személyig elérő sorozata adta meg a felhatalmazást arra, hogy a papirtulajdonos az ígért szolgáltatás teljesítését követelhesse.

Ezzel szemben a névre szóló, vagy rekta papirnál azt kell tapasztalnunk, hogy itt maga a papir szigorúan meghatározott személyhez fűzi azt a hatást, hogy a papirban foglalt ígéret bárki részére beváltható legyen. A bárki itt egy embert, egy meghatározott személyt jelent, azt nevezetesen, aki a papiron mint ilyen, mint jogositott szerepel.

A rekta, vagy névre szóló papirnak - s ez egy érdekes ellentmondás - nem kell azonban minden esetben valóban névre szólnia, más esetben pedig nem kell, hogy pontosan azt a nevet tüntesse fel, aki az alapul vett szerződés értelmében a jogok gyakorlására hivatott. Elegendő ugyanis olyan

általános magatartás, amely kifejezésre juttatja azt, hogy az értékpapír más, mint névre szóló nem is lehet. Így névre szóló érték papírnak tekintendő a ruhatári jegy is, noha ezen a név feltüntetése nem szokásos. Szokás azonkívül az is, hogy a rekta papírt nem arra a névre állítják ki, amely egyébként a tulajdonos valódi nevének megfelelné. Azonban ilyenkor is névre szóló érték papírról beszélünk.

A névre szóló papiroknál nincsen olyan zárt kategória, mint a forgatható papiroknál. Itt a papírok fajtáját nem határozták meg, tehát bárki, bármilyen viszonylatu értékpapírt egyszerűen névre szóló papírnak minősíthet, he ez épen szándékában áll.

A korlátozásra, a pontosabb szabályozásra itt nem is volt olyan nagy szükség, mint a forgatható papiroknál, mert itt a papír kibocsátója éppen a hitekező megnevezése folytán egészen határozottan nyilatkozott tekintetben, hogy kivel ki-

ván kötelezettként szemben állni.

Ilyen rekta papir fajtákként említhetjük a névre szóló utalványt, a névre szóló csekket, a hajóselismervényt, a rakjegyet, a biztosítási kötvényt, stb. és sok más féle - a kereskedelmi életben használatos - papir fajtát, amely névre szólóan állittatik ki.

Összevetve most már az eddig ismeretes papir fajtákat azt kell látnunk, hogy míg bemutatóra szóló papir sohasem lehet névre szóló papir is egyben, mert ezt a két papir természete közötti különbség kizárja, addig a forgatható papir, - amennyiben hiányzik róla a rendeleti záradék, illetőleg az ipso iure forgatható papírnál rajta van a negatív rendeleti záradék, - névre szóló papir is lehet.

A papírok metamorfozisa sem egészen ismeretlen jelenség a kereskedelmi jogéletben. Ez alatt a metamorfozisz alatt természetesen azt ért

jük, hogy bizonyos eljárások lehetővé teszik, miszerint az egyik érték papir a másik érték papir tulajdonságát ölthesse magára. Így például egészen könnyen lehetségessé válik bárki számára az, hogy bemutatóra szóló papírt rekta papírrá alakítson. Hogyan? Ugy és azzal az egyszerű eljárással, hogy a bemutatóra szóló papírra egy meghatározott személy neve kerül azzal, hogy a teljesítést az adós csak e meghatározott személy irányában vállalja joghatályosan és csak ennek a személynek van joga fellépni teljesítésért az adóssal szemben.

Ez megáll és keresztülvihető a bemutatóra szóló papir és rekta papir viszonylatában. Megállhat ez esetleg fordítva is, amikor a rekta papírra vezettetik rá az a körülmény, hogy a papírban foglalt szolgáltatási ígéret bárkivel, tehát a papir bemutatójával szemben is hatályos. Elvileg azonban ki van zárva annak a lehetősége, hogy rekta papir forgatható papírrá alakulhasson, hacsak - és ez itt

a kivétel - maga a rekta papir nem olyan természetű, hogy forgatmány, illetve rendeleti záradék rávezetése esetén bele nem illeszthető a forgatható papir fajták zárt kategóriájába. Az érték-papir metamorfozisének ez az akadálya ugyanis éppen ott áll fenn, hogy a forgatható papirokat a törvény taxatívve sorolja fel, s így csak azok a rekta papirokat válhatnak forgatható papirokká, amelyek egyébként a forgatható papirokat fentebb felsorolt fajtáinak egyikeivel, vagy másikkal azonosulnak.

III.

Az értékpapirban foglalt jogositvány.

Az értékpapir, mint azt az eddigiekből láthattuk, bizonyos jogositványt tartalmaz. Ez a jogositvány, természetét tekintve, rendszerint valamely vagyoni juttatást dokumentál, valakit valaminek a szolgáltatására kötelez.

A jogositvány tehát kétségtelenül benne van az értékpapirban. De ugyanugy benne van a kötelezettség is, mégpedig a gazdasági kötelezettség, amely arra irányul, hogy valaki, tehát az adós bizonyos szolgáltatást köteles teljesíteni a hitelező irányában.

Ha pedig az értékpapirban ilyen jog, illetve kötelezettség benne foglaltatik, nyilvánvaló-

an természetesnek tetszik a kérdés, mely azt a gondolatot veti fel, hogy melyik az a cselekmény az értékpapir létrejöttének életében, amely a papir-tartalmazta jogot, de főleg a kötelezettséget létrehozza?

Az értékpapirban foglalt kötelezettség s ennek folytán a jog létrejötte tekintetében a vonatkozó kereskedelmi-jogi irodalom hatalmas anyaggal rendelkezik. Számos különféle elmélet, theoria igyekszik erre a fontos, de talán éppen ezért meg lehetőszen bonyolult kérdésre elfogadható feleletet adni. Hogy tehát e tekintetben bizonyos tájékozódásra tegyünk szert, nem lesz érdektelen a számottevőbb elméleteket egyenként vizsgálat tárgyává tennünk.

Mindenek előtt tisztában kell lennünk azzal, hogy a kereskedelmi jog mai állása szerint a vonatkozó elméletek vagy onnan indulnak ki, hogy e kötelezettség keletkezését az okirat, vagyis az

értékpapir kiállítását megelőző jogviszonyban keresik, vagy magának a kiállításnak tényében látják, illetőleg mások az értékpapir kiállítását követő cselekményben vélik felfedezni. Talán mondanunk sem kell, hogy bizonyos mérvű igazság valamennyi elméletben van, bár egyikben nagyobb és szélesebb mértékben, mint a másikban. Ez a tulajdonság adja aztán a különféle elméletek értékét is.

Az a felfogás, amely az értékpapirban rejlő kötelezettség, - illetőleg a másik oldalon - az értékpapirban foglalt jogkeletkezését az értékpapir kiállítását megelőző jogviszonyban igyekszik kimutatni, a legrégebbi vonatkozó elméletek közzé sorozható. Eszerint ugyanis az a fontos, hogy mi adott okot arra, hogy a szembenálló felek értékpapir kiállítására határozták el magukat. Mi volt az alap amelyből kiindultak? Miután pedig két, egymással üzleti összeköttetésben álló fél között bizonyos ügyleti, alapügyleti viszonynak kell

lennie, kézenfekvőnek és logikusnak tűnik fel, hogy az értékpapir kiállításának okát, ezzel pedig a kötelezettség létrejöttét is abban a bizonyos alapügyletben kell keresnünk. Mert ha értékpapir létrejött, úgy azt feltétlenül meg kellett hogy előzze egy a felek között létesült megállapodás. A megállapodás egyik fél részére jogot, másik fél részére kötelezettséget és viszont egyik fél részére kötelezettséget, másik fél részére ugyanakkor jogot szül, ilyenformán tehát az az értékpapir, amely az alapügylet nyomán létesült, a benne foglalt kötelezettséget is az alapügyletből származtathatja.

Tagadhatatlan - és ezt minden más elmélet alapján állva is meg kell állapítanunk - hogy ennek a most vázolt elméletnek számos értékes tulajdonsága van. Sok igazságot takar ugyanis az a nézet, amely szerint az értékpapir létrejötte összefügg egy bizonyos ügylettel s ily módon az értékpapirban foglalt kötelezettség az ügyleti kötelezettséggel azonosul.

Ez az elmélet azonban feledni látszik azt, hogy lényegesen megváltozik a helyzet akkor, ha az alapügyletbeli hitelező helyébe más hitelező lép, amely eset például akkor áll elő, ha az értékpapírt forgatmánnyal más személyre forgatják. Itt már az alapügyletbeli viszony helyébe egy új jogviszony lép, amely új kötelezettséget állapít meg az adós és hitelező között s amely ily módon az alapügyletbeli viszonyoknak természetesen nem tekinthető. Az elmélet által adott felelet tehát itt hibás s ezért nem is kielégítő.

Az elméletek másik nagy csoportja azt állítja, hogy az értékpapírba foglalt kötelezettség már akkor keletkezik, amikor a papírt kiállítják, vagyis a papír kiállítása, mint tény, szüli a papírban foglalt kötelezettséget.

Ez az elmélet azonban önmagában is bizonyos árnyalati eltéréseket tartalmazó újabb elméletekre oszlik. Az elméleteknek ezt a csoportját

kreációs elméleteknek nevezzük.

A tiszta kreációs elmélet summája az, hogy abban a pillanatban, amikor az adós a teljesítés helyett értékpapírt alkot, valóságos pénzt hoz létre s így azzal a ténykedésével, hogy a papírt kiállítja, kötelezettséget vállal mindenki irányában tekintetben, hogy a papír felmutatójának, vagy egyébként igazolt birtokosának, - már természetesen aszerint, hogy névre, bemutatóra szóló papír, vagy forgatható papírról van szó, - a papírban irt szolgáltatást teljesíteni fogja. A kiállítás tehát egyedül létrehozza a kötelezettséget s mint ilyen az értékpapírban foglalt kötelezettségnek nem előkészítő mozzanata, hanem egyenesen főcselekménye, mert a kiállítás ténye kötelezettséget szül. /:FŐ-képviselői: Einert és Spiegel.:/-

Bizonyos vonatkozásban ennek az elméletnek egyik változata az a theoria, amely szerint a papír kiállítása alapfeltétele a kötelezettség

létrejöttek, azonban ehhez még egy járulékos cselekmény is megkívántatik, az nevezetesen, hogy az értékpapir egy harmadik személyhez, jelesül tehát a hitelezőhöz is eljusson. Ez az elmélet már nagyon közel jár ahhoz az elmülethez, amelyet az alábbiak során, mint szerződéses elmületet fogunk taglalni.

Ismét más elmületi megállapítás szerint az adós azzal a ténnyel, hogy az értékpapirt kiállította, egyoldalú ígéletet tett, amely azonban a kötelezettséget attól a feltételtől - s itt ezen a feltételen van a hangsúly - teszi függővé, hogy a papir a hitelező kezébe kerüljön.

Ismét egy újabb elmületi meglátás azt vitatja, hogy a papirban foglalt kötelezettség létrejötte attól függ, hogy a papirt egy jóhiszemű papirbirtokos szerezze meg.

Van aztán a továbbiak során olyan elmélet is, amely tulajdonképpen két elmületet kapcsol össze.

Ilyen az a felfogás, amely szerint az értékpapirban foglalt kötelezettséget az adós és a hitelező között létrejött megállapodás teremti meg, azonban maga a nyilatkozat már a kiállítással teljessé válik. /: Cosack: Lehrbuch des Handelsrechts 226-228. 11.:/.

Az alapügylet és az adós egyoldalú akaratának kombinációjából származik a következő tétel. Eszerint ugyanis egészen más az adósnak jogi helyzete első hitelezőjével szemben, mint a második vagy az ezt követő hitelezői irányában. Ez aztán azt eredményezi, hogy nem lehet az adós kötelezettségét egyetlen alapra visszavezetni. Ez ugyanis azt hozná magával, hogy az adósnak a többi hitelezővel szemben is módjában volna azokat a kifogásokat felhozni, amely kifogások az alapügylet hitelezőivel szemben egyébként felhozhatók. Ezt azonban az adós nyilván alóan nem teheti. Ha azonban a kötelezettség alapja az adós egyoldalú akaratkijelentése,

akkor mivel sem lehet okát adni annak, hogy az adósnak miért van joga arra, miszerint az alapügyletből eredő kifogásait az első hitelezővel szemben felhozhatja. Tehát egyik elmélet sem ad maradéktalan feleletet s így nincs más megoldás, mint e két elméletet mint kettős alapot elfogadni.

A tulajdonjogi elmélet valójában szintén a kreációs elméletnek egyik változata, amennyiben azt juttatja kifejezésre, hogy mindkét fél, tehát az adós és a hitelező kötelezettsége egyoldalú jogcselekményeknek minősíthetők. Az adós ugyanis kötelezi magát azzal, hogy az értékpapírt aláírja, ezzel szemben a hitelező jogosultságát az alapozza meg, hogy ha ő az értékpapírt jóhiszeműen megszerzi.

Mindezek a kreációs elméleti árnyalatok és általánosságban maga a kreációs elmélet számos igen tetszetős vonást tartalmaz. Nem lehet azonban elfelejtenünk, hogy ennek az elméletnek is

vannak bizonyos kellően meg nem magyarázható és nem indokolható homályos részei. Ezek egyikére és másikára már az eddigiek folyamán rámutattunk. Ezt kiegészítendő utalnunk kell itt elsősorban is arra, hogy amennyiben ezt az elméletet elfogadjuk, el kell fogadnunk vele azt a minden tekintetben lehetetlen és elvileg helyt nem fogható tételt, miszerint van olyan tartozás, amely hitelezőt nem ismer, vagyis hogy egy tartozás létrejöhet anélkül, hogy a tartozás másik oldalán ne álljon hitelező. Ez nyilvánvalóan képtelen állítás, mert ilyen a valóságban nincsen és amennyiben egyáltalában lehetne, jogilag semmiképen sem volna értékelhető.

De nem tekinthető egyoldalú jodügyletnek sem ez a helyzet, mert az adós az egyoldalú ügyletek esetében meghatározott személy irányában vállal kötelezettséget, viszont az értékpapiroknál, különösen a bemutatóra szóló és a forgatható papiroknál a hitelezői viszony egy személyre nem korlá-

tozható.

Az értékpapírjogban ismeretes elméletek harmadik csoportja szerint a papírban foglalt kötelezettség, illetőleg az ennek alapján gyakorolható jog, nem a papír kiállítását megelőző jogügyletben, sem nem a papír kiállításának tényében, hanem - továbbmenőleg - a papír kiállítását követő valamely cselekményben leli gyökerét. Ez az elmélet is több különféle csoportra bomlik.

Egyik gyakorta hangoztatott fajtája ennek az elméletnek az ugynevezett kibocsátási elmélet, amely azt vallja, hogy a kötelezettség és a jog csak akkor jön létre, ha a kiállítást követőleg az értékpapír elhagyja a kiállítót, azaz belekerül a kereskedelmi és üzleti élet forgalmába; ha tehát a papír quasi önállósul s megkezdí sok esetben bonyolult körutját a benne foglalt kötelezettség és jog természetének megfelelően kijelölt pályán.

Ezek szerint a kiállítás maga nem

teljes, hanem csupán előkészítő cselekmény, egy olyan mozzanat, amely valójában lényeges és a papir létrejötténél elkerülhetetlen és szükségképpen megkívánt esemény, de amely nem elégséges arra, hogy az értékpapirban megtestesített jogot és kötelezettséget megalapítsa. Ehhez feltétlenül szükséges még az is, hogy a papir elmozduljon eredeti helyéről, elhagyja a kiállítását végző személyt, tehát, hogy önállósuljon. Nyugodtan nevezhetnénk ezt az elméletet a papir önállósítási elméletének is, mert valójában csak itt tűnik ki igazán az értékpapir nagyfontosságú szerepe, amelyről a következő fejezetben még külön is szólni kívánunk.

Ez az elmélet annyiban figyelemreméltó, hogy erőteljesen hangsúlyozni akarja, hogy addig, amíg az értékpapir a kiállító személy birtokában van, tehát amíg a kereskedelmi életben reá váró utat be nem futotta, a papir tulajdonosa kérségtelenül rendelkezik a papir sorsa felett, azaz a papírt meg-

változtathatja, visszatarthatja, vagy meg is semmisítheti.

Miért fontos ez számunkra?

Nyilvánvalóan azért, mert itt élesen rátapinthatunk számos olyan elmélet gyengéjére, amely a kiállítás tényében már a papir-nyujtotta jog és kötelezettség alapját látja. Mert azzal a ténynyel, hogy a papir kiállítója az értékpapírt egyoldalú elhatározásával létrehozta, még tulajdonképpen semmi különösebb nem történt. Legfeljebb annyi, hogy a papir már most alkalmasnak látszik arra, hogy egy járulékos cselekmény - jelesül tehát a kibocsátás - közreműködésével végre valóban azzá váljék, amivé a kiállító szándéka is tenni akarta; olyan eszközzé, amely kötelezettséget és jogot is hordoz egyben önmagában.

A kibocsátásban, a papir önállósításában a kiállító akarata ölt testet és ez a testet öltött akarat sodorja most már tovább az értékpapírt.

pírt a maga sajátos pályáján.

Azzal, hogy a papír a kibocsátás után már többé vissza nem vonható, legjobban jellemzi ezt a helyzetet, amely a papírban foglalt jog és kötelezettség alapját illetően fennáll, azt nevezetesen, hogy a papír valakit jogosít és valakit kötelez is egyben.

Ezek után most már az a kérdés, hogy az értékpapírokra vonatkozó számos elmélet közül melyik közelíti meg a valóságos helyzetet, melyik elmélet látszik elfogadhatónak a sok közül.

Nehéz egy mondatban, de nehéz röviden és gyorsan döntenünk e kérdésben. Legmegfelelőbbnek talán a szerződéses elméletet találhatnánk, azonban ennek is számos fogyatékosága van. Álláspontunk ezért tehát az, hogy a papírban foglalt jog és kötelezettség alapját a legbiztosabban fellelhető módon a kibocsátási elméletben látjuk. A kibocsátással válik tulajdonképpen az egyszerű papíros értékpapírrá, mert hiában van meg a felek között a szer-

zódás, hiába döntenek úgy, hogy egyik ennek, a másik amennak a teljesítésére kötelezi magát, ha a papir, azaz az értékpapir ki nem bocsáttatik, ha megmarad a kibocsátónál, mint értékpapir nem jöhet figyelembe, legfeljebb önmagam, mint kiállító számára. De ezzel vajmi keveset érek, hiszen az értékpapirnak éppen az ad értéket, hogy mások számára hozzáférhetővé válik, vagyis ha az értékpapírt a kiállító ki is bocsátja.

IV.

Az értékpapírforgalom jelentősége.

Témánk, - amely a kereskedelmi jog-
nak lényeges és fontos területe s a fentiekben csak
éppen vázlatos ásmertetésre és ismerkedésre nyújtott
alkalmat, - tulajdonképen le is zárult. Azonban
ugy érezzük, nem volna teljes a kép, amelyet az
értékpapírokról fentebb alkotni alkalmunk volt, ha
nem szólnánk még kiegészítésként arról a jelentő-
ségről is, amit az értékpapír forgalma a kereske-
delmi életre, de főként ez utóbbin keresztül a ke-
reskedelmi jog alakulására és fejlődésére gyakorolt.

A kereskedelmi élet az adok - veszek, a szolgáltatás - ellenszolgáltatás viszonyában a helyzeteknek és történéseknek olyan adottságaival kell hogy számoljon minduntalan, amelyek elképzelhetetlenek bizonyos kiegészítő eszköz igénybevétele nélkül.

Ilyen kiegészítő eszköz kétségtelenül az értékpapír. A papír, - amely egyébként talán semmit sem jelent senki számára, - azzal, hogy a jog bizonyos szabályokat állít fel számára és egyben a papírral élők, a papírt alkalmazók számára is, értékhordozóvá vált. A papír önmaga, mint anyag, mint matéria nem érték. De mert benne jogok és kötelezettségek vannak megtestesítve, értékké válik, érték jellegét ölt, hordozza az értéket, tehát segíti, előmozdítja, hogy az érték kifejezésre juthasson. Az érték-papír tehát segédeszköz egy magasabb cél szolgálatában.

A segédeszközi mivoltnak ebből az ér-

telmezéséből fakad az a további következtetés, amely szerint az értékpapir jogokat és kötelezettségeket hordozó tulajdonsága révén szinte forradalmi gyorsaságot és meglepően nagy lehetőségeket nyitó ujitásokat vezetett be a kereskedelmi életbe, de ezzel együtt a kereskedelmi jogba is. Az a jelenség ugyanis, hogy az ügyletet kötő felek elhatározását nem kellett azonnal és nem kellett az értékmérőben kifejezett pénzben szolgáltatni, a kereskedelmi életnek ez óriási tehertételét szüntette meg. - Amióta tehát az értékpapir a modern értelemben vett formájában uralja a piacokat, segédkezet nyújt ott, ahol egyébként szinte elháríthatatlanul nehézségek tornyosulnának az ügyletet kötők elé, - azóta lett igazán értelme annak, amit a kereskedelmi élet igazi szabadságának, nagy lehetőségeinek, valamint az adott erők és lehetőségek korlátlan kihasználásának neveznek.

A kereskedelmi élet mellett, sőt

azzal egy vonalban a kereskedelmi jog alakulása és fejlődése csak akkor nyert valóban számottevőbb ütemet, amikor az értékpapír bevonult a kereskedelmi életbe, amikor a kereskedelmi jog szabályai is egyre növekvőbb figyelmet szenteltek az értékpapírnak, az értékpapír nyújtotta lehetőségeknek s annak, hogy az értékpapírijog nem vált egyedülálló jogi studiummá, sem elzárkózó disciplinává, hanem megtalálta összeköttetéseit, nem csak a kereskedelmi jog számos más ágához, hanem a jogágaknak csaknem minden, idővel önállósult formáihoz is. Ennek a jelentőségnek tudatában kell szemlélünk tehát értékpapírijogunkat és az értékpapírokat is.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁRA
1964. 145. gyarapodási mappaszám